

Vplyv hraničných priestorov na jazykové a telesné prežívanie v románe Ireny Brežnej

Nevďačná cudzinka

Adriana Schwarzbacher

SCHWARZBACHER, A.: The Influence of border spaces on linguistic and bodily experience in Irena Brežná's novel *Nevďačná cudzinka* [The Thankless Foreigner]

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 70, 2023, no. 4, pp. 428- 441

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.4.6>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6183-8825>

Key words: Irena Brežná, community interpreting, heterotopia, space, linguistic repertoire, linguistic and bodily experience, language ideologies

The growing need for community interpreting as a consequence of globalization is reconfiguring the spaces of the interpreting act in which people with different cultural, social, and political-historical backgrounds come together. These places are characterized by Foucaultian liminality and heterotopia. Using the concept of linguistic biography, the sociolinguistic concept of the linguistic repertoire (John J. Gumperz), and Maurice Merleau-Ponty's concept of the phenomenology of the body, it traces the way these spaces affect bodily and linguistic experiences of community interpreting participants as multilingual asylum seekers in their encounters with monolingual institutions in the novel *The Thankless Foreigner* by the German-Swiss author Irena Brežná (b. 1950). It also looks at interpreters subjected to the pressures of different existential situations that arise from the nature of these facilities. The article explores linguistic ideologies determining the behaviour of participants in these proceedings and the way language in a literary text expresses or reflects ideas, values or beliefs associated with a particular language or linguistic variant.

Kľúčové slová: Irena Brežná, komunitné tlmočenie, heterotopie, priestor, jazykový repertoár, jazykové a telesné prežívanie, jazykové ideológie

Spoločenské turbulencie na globálnej úrovni na konci 20. a začiatku 21. storočia ako pád železnej opony a následný rozpad sovietskeho impéria, rôzne lokálne vojny, prehlbovanie sociálnych a ekonomických rozdielov medzi západnými demokraciami a krajinami východnej Európy a tretieho sveta boli príčinou migračných vln v dovtedy nepoznanej miere. V roku 1995 boli v rámci Európskej únie prakticky zrušené hraničné kontroly a zábrany, čím dostalo právo občanov Európskej únie na slobodu pohybu konkrétnu podobu a viedlo tiež k pracovnej migrácii a individuálnej mobilite občanov v rámci Únie. Rastúca potreba jazykovej a kultúrnej výmeny bola prirodzeným následkom týchto zmien a okrem prestížneho tlmočenia pre politikov na veľkých kongresoch sa objavil dopyt po odlišnom type tlmočenia zameranom na pomoc a integráciu migrantov a žiadateľov o azyl, označovanom ako komunitné tlmočenia alebo aj community interpreting. Vedecký diskurz¹ sa komunitným tlmočením zaoberá od deväťdesiatych rokov 20. storočia, takže ide v porovnaní s päťdesiatročným výskumom konferenčného tlmočenia o relatívne mladý výskum.²

Komunitné tlmočenie ako typ tlmočenia pre inojazyčných ľudí v núdzi, menšiny, migrantov, žiadateľov o azyl alebo marginálne skupiny je tlmočenie vo verejných službách, čiže v právnom a zdravotnom systéme, školstve alebo v sociálnych službách. Stretávame sa s ním v literatúre autorstva s migračným pozadím, kde často v pozícii tlmočníka vystupujú ľudia z rovnakej komunity alebo rodinní príslušníci. V nemeckojazyčnom priestore sa na označenie tohto typu literatúry používajú pojmy *Migrantenliteratur* a *Migrationsliteratur*, ktoré podľa základnej definície Heidi Röschovej nevystupujú synonymicky. Do kategórie *Migrationsliteratur* zaraďuje H. Röschová prózu tematizujúcu príbeh, v ktorom jedna alebo viacero postáv zažíva migráciu a samotná migrácia v ňom zohráva dôležitú úlohu (Rösch 1993: 167-177). Autor príbehu pritom nemusí mať osobnú skúsenosť s migráciou, tak ako je to v prípade *Migrantenliteratur*. Paulína Šedíková Čuhová v monografii *Odkeď dokážem myslieť, prekladám* (2019) považuje tlmočníkov za vhodné literárne postavy na reflexiu problémov a fenoménov súvisiacich s globalizáciou, migráciou či kultúrnymi stretmi, a tiež na to, že práve literatúra je obrazom procesov globalizácie, akými sú okrem migrácie aj hybridné kultúry, problémy identity a jazyka. Spracovanie jazykových rozdielov v literatúre znamená často aj zdôrazňovanie jazykovo-kultúrnych hraničných prechodov v texte (Dembeck – Parr 2020: 57). Téma komunitného tlmočenia je v literatúre spracovaná rôznymi spôsobmi a je inšpiratívnym zdrojom kreatívnych interpretácií. Umožňuje skúmať skúsenosti migrantov, komunitných tlmočníkov a iných aktérov integračného procesu, jazykové a sociálne bariéry medzi ľuďmi a ich vplyv na komunikáciu, no zároveň môže byť symbolom integrácie a vzájomného porozumenia. Tieto témy nachádzajú obraz v románe *Nevďačná cudzinka* (*Die undankbare Fremde*, 2012,

1 V roku 1995 prišla rozhodujúca iniciatíva vo výskume komunitného tlmočenia od hnutia programovo známeho ako *The Critical link. Interpreters in the Community*, ktoré usporiadalo svoju prvú konferenciu v Geneva Parku v Kanade. Tá je vnímaná ako míľnik vo výskume komunitného tlmočenia. Koná sa každé tri roky, čím prispieva k profesionalizácii povolania komunitného tlmočníka.

2 Podrobne sa téme komunitného tlmočenia venuje Sandra Haleová v publikácii *Community Interpreting* (2007), v nemeckojazyčnom priestore sú to Mira Kadricová a Sonja Pöllabauerová v publikácii *Entwicklungslinien des Dolmetschens im soziokulturellen Kontext* (2021). Na Slovensku sa etnografiou tlmočenia azylových súdnych pojednávaní zaoberá Helena Tužinská v knihe *Medzi riadkami* (2020).

430 2016) od po nemecky píšucej slovensko-švajčiarskej autorky Ireny Brežnej.³ Opis príbehov migrantov⁴ nie je len čistá autorkina fantázia, ale nachádza tiež svoju paralelu v biografických skúsenostiach spisovateľky. Ako jej protagonistka, aj samotná autorka má osobnú skúsenosť s emigráciou a kultúrnym stretom, hľadaním identity či s prácou tlmočníčky pre ľudí s podobnými osudmi. Po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy emigrovala I. Brežná ako osemnásťročná proti svojej vôli s rodičmi z Československa do Švajčiarska. V Bazileji vyštudovala slavistiku, filozofiu a psychológiu, pôsobila ako komunitná tlmočníčka, psychologička, učiteľka ruštiny, novinárka a vojnová reportérka a angažovala sa aj v oblasti ľudských práv. Toto krátke osvetlenie biografie autorky má opodstatnenosť, keďže svoje skúsenosti zo života v Československu, z emigrácie a následný stret kultúr integrovala aj do svojich literárnych a publicistických textov, z ktorých mnohé boli preložené do slovenčiny. Opisom svojich osobných skúseností sa I. Brežná usiluje vždy poukázať na konkrétny spoločenský jav či problém. Ako sama odhaľuje, ešte aj dnes ju popri komunitnom tlmočení zaujíma samotný príbeh klientov, ktorý sa dozvie za relatívne krátky čas. Skúsenosť emigrácie ovplyvnila jej život, zmýšľanie i tvorbu.

Na príklade románu *Nevďačná cudzinka* sledujem, ako hraničné priestory vplývajú na telesné a jazykové prežívanie účastníkov komunitného tlmočenia ako viacjazyčných žiadateľov o azyl pri strete s monolingválnymi inštitúciami, a tiež tlmočníkov vystavených tlaku rôznych existenciálnych situácií vyplývajúcich z povahy týchto zariadení. Zaujíma ma, aké jazykové ideológie podmieňujú správanie účastníkov týchto konaní a ako jazyk v literárnom texte vyjadruje alebo odráža myšlienky, hodnoty či presvedčenia spojené s konkrétnym jazykovým kódom.

Bezmenná protagonistka v role komunitnej tlmočníčky sprostredkovaná dramatické osudy migrantov a prepája ich s reflexiou vlastných zážitkov z emigrácie a udomácnovania sa v inom prostredí, než bolo jej pôvodné. Tieto dve spomienkové vrstvy – priestor rozprávačky a svety migrantov – sú v knihe oddelené graficky iným typom písma a aj bez prečítania textu alebo porozumenia jazyka textu je existencia predelu alebo akejsi hranice hneď zjavná. Tragické príbehy migrantov v románe, ktorí sa usilujú nájsť si svoje miesto v novej krajine a vo svete per se reflektujú hraničnosť existenciálnych situácií, spolu s opisom vlastných skúseností rozprávačky demonštrujú psychické nálady, postoje, fyzické či jazykové prežívanie subjektu ocitajúceho sa v cudzom prostredí. Svojou hraničnosťou púta pozornosť aj samotné spektrum priestorov, v ktorých komunitné tlmočenie prebieha. Ich škála siaha od samotného hraničného prechodu medzi krajinami ako prvým kontaktným miestom s cudzím svetom, jazykom či neznámou kultúrou cez súdne sály a priestory polície až po psychiatrické kliniky, terapeutické ambulancie, pôrodné sály a väzenie. Sú to typy priestorov, ktoré sa vyznačujú hierarchizáciou moci a vykazujú heterotopné znaky vo vzťahu k poriadku okoliťého sveta. Tlmočnícka činnosť rozprávačky je spojená so sociálnou, kultúrnou a priestorovou mobilitou. Rozprávačka sa pohybuje medzi rôznymi kultúrami,

3 V slovenskom preklade vyšli od autorky knižné publikácie: *Psoriáza, moja láska* (1992), *Tekutý fetiš* (2005), *Na slepačích krídlach* (2007, 2010), *Nevďačná cudzinka* (2014), *Vlčice zo Sernovodska* (2016) a *Postrehy emigrantky* (2017).

4 Problematikou sa zaoberali viaceré vedecké štúdie (Motyková 2012; Cviková 2014; Šedíková-Čuhová 2014; Johnston 2015; Košťálová 2017; Acharya 2019).

jazykmi a priestormi, na ktorých dochádza k interkultúrnym stretom medzi migrantmi a zástupcami rôznych inštitúcií. Tento pohyb v románe akcentuje bicykel aj ako súčasť autorkinho života.

Starší syn I. Brežnej ju v spomienkach vidí vždy na bicykli, v akomkoľvek počasí. Jazdila na ňom, aj keď to ešte podľa jeho slov nebolo v konzervatívnej patriarchálnej švajčiarskej spoločnosti celkom „legálne“, a to isté robí aj jej rozprávačka.

„Keď som bola zdeptaná, dupla som do pedálov, prefrčala som okolo celej tej cudzoty a už mi nemohla ublížiť. Patrila som rýchlosti, prechádzala som na červenú, jazdila po chodníkoch, zabáčala som z nesprávnej strany do jednosmeriek, bez držačky som letela dolu strmými uličkami, križovala námestia a parky, nedala som sa zdržiavať chodcami, ktorí za mnou vysielali nadávky. Občas som zaplatila pokutu, to bolo nájomné za môj pohyblivý domov, prvý, ktorý som mohla nazývať svojim vlastným“ (Brežná 2016: 67).

Bicykel⁵ používa ako analógiu boja proti konvenciám, prekračuje ním hranice genderových rolí definovaných švajčiarskou spoločnosťou plnou pravidiel na jednej strane a na strane druhej ako prostriedok, na ktorom sa pohybuje medzi svojimi inojazyčnými klientmi a priestormi, v ktorých prebieha tlmočnický akt.

Priestor ako nástroj moci a poriadku

Tlmočnická práca pre ľudí vylúčených zo spoločnosti, žiadateľov o azyl, recidivistov, drogovovo závislých, depresívnych či vojnou traumatizovaných ľudí privádza hlavnú hrdinku na miesta, ktoré spadajú do kategórie priestorov vyznačujúcich sa hierarchizáciou moci, vykorenenosťou či hraničnosťou. Na príkladoch týchto priestorov rozvinul Michel Foucault vo svojich textoch súboru *O iných priestoroch* (český preklad 1996) pojem heterotopii, ktoré fungujú ako svety vo svetoch, ako miesta, ktoré zrkadlia a predsa narúšajú to, čo je vonku (Foucault 1996: 76). Rozlišuje pritom dva typy možných heterotopii.⁶ Jedným z nich sú heterotopie úchylky, ktoré sa vyskytujú aj v románe *Nevďačná cudzinka*. Svojou povahou zodpovedajú heterotopiam úchylky konkrétne priestory, v ktorých komunitné tlmočenie prebieha. Ide o miesta typické pre súčasnú spoločnosť, do ktorých sa umiestňujú jedinci so správaním odchyleným od požadovanej spoločenskej normy, ako napríklad utečenecké tábory, väznice, hospice. Sú to miesta bez spoločnej minulosti, bez duše, ohraničené, bežne neprístupné, plné pravidiel a mocenských praktík, spochybňujúce či zneistujúce vlastné bytie. V štúdiu *Dozerať a trestať* z roku 1975 o reforme súdnictva a trestného práva poukázal M. Foucault na to, že vybudované priestory majú svojou dispozíciou a materiálnosťou vo všeobecnosti vplyv na kultúrne zvyklosti a spoločenské telesné poriadky (Foucault 2000). Architektúru

5 Francúzsky etnológ a antropológ Marc Augé vo svojom texte *Chvála bicykla* (Lob des Fahrrads) nenápadne chváli veľmi reálnu utópiu: humanizmus cyklistiky. Dospieva k záveru, že zážitok s cyklistikou predstavuje základný dôkaz existencie, ktorý posilňuje zmysel pre identitu: „Bicyklujem, teda som“ (Augé 2017: 100).

6 Vo svojom texte *O iných priestoroch* rozlišuje M. Foucault heterotopie krízy, pod ktorými chápe privilegované, posvätné alebo zakázané miesta pre ľudí nachádzajúcich sa v stave prechodnej krízy, ako napríklad dospievajúca mládež, tehotné či menštruujúce ženy alebo starší ľudia, a heterotopie úchylky, o ktorých píšem podrobnejšie v texte.

432 väznic predstavuje ako koncept priestorovej techniky sily, zároveň však odhaľuje, ako mechanizmy trestania, kontroly a normalizácie prenikajú celou modernou spoločnosťou a ovplyvňujú aj lekárske, vojenské a školské inštitúcie. Foucaultova topológia sa podľa Vittorie Borsòovej netýka len materiality a technik moci, ale aj mentálnych operácií (Borsò – Görling 2004: 19). Etnografka a lingvistická antropologička Helena Tužinská zdôrazňuje na príkladoch ino- alebo viacjazyčných žiadateľov o azyl mocenskú a lingvistickú nerovnosť priestorov (slovenských) súdov, či už ide o architektonické usporiadanie budov alebo ich vnútorných priestorov, a poukazuje na ich vplyv na uskutočňované komunikačné praktiky (Tužinská 2020). Tieto priestory ovplyvňujú svojou povahou jazykové a telesné prežívanie prakticky všetkých účastníkov tlmočnického aktu. „Čím viac múrov a pravidiel tu je, tým slobodnejšia chcem byť. Väzenie je pošpinený kláštor, ktorý vzbudzuje šialené nádeje. [...] Preto som tu a tlmočenie je len zámienka“ (Brežná 2016: 31).

Pomoc sociálne vylúčeným pomáha rozprávačke vyrovnáť sa so svojou vlastnou minulosťou, s pocitom vykorenenosti. Svoju životnú situáciu vníma ako možnosť prekračovať hranice a v službe slabším nachádzať vlastný zmysel života. Maryam Laura Moazediová píše v kontexte komunitného tlmočenia o samaritánoch. Stavia ich do protipólu konferenčných samurajov: samaritáni ako ľudia preukazujúci iným pomoc a milosrdenstvo, samuraji ako príslušníci najvyššej vrstvy, tí, ktorí tlmočia na kongresoch pre najvyššie spoločenské vrstvy (Moazedí 2008). „Som jazyková havarijná služba, krúžim v jazykoch ako v kľukatých uličkách, dotýkam sa jedného či druhého ramena a pozerám do mnohých očí. Sú to jatriace jazdy“ (Brežná 2016: 106). Rozprávačka ako samaritánka pomáha migrantom, utečencom, ľuďom na okraji spoločnosti nachádzajúcim sa v existenčnej kríze prekonávať jazykové bariéry a nájsť cestu v novom prostredí, pomáha zlepšiť životy ľudí či prispieva k inkluzívnejšej spoločnosti. Ona samotná je pritom vystavená náročným emocionálnym situáciám zo strany svojich klientov a zo zdržiavania sa v heterotopných priestoroch.⁷ „Nápadné je tu to, čo chýba [...] Zamestnanci nosia na boku zväzok kľúčov, bez varovania otvárajú dvere a len čo sú v miestnosti, kľúč sa hneď otáča v zámke. [...] Uzavretie oddelenie psychiatrie pôsobí, akoby jej strážcovia sami trpeli strachom z otvorených priestorov. [...] Len zdraví vlastnia kľúče, kľúče k uzdraveniu“ (Brežná 2016: 153). Jedným zo znakov heterotopných miest je ich uzavretosť pre širokú verejnosť, pričom ich charakterizuje systém otvárania a zatvárania, ktorým sú vždy izolované od okolitého sveta. Na vstup do týchto priestorov je nutné vlastniť nejakú formu priepustky. Tú symbolizuje v úryvku fyzický kľúč ako prostriedok umožňujúci prístup do priestorov psychiatrie a zároveň stváraňuje kľúč aj prístup k hlbším významom – odomyká dvere k uzdraveniu. Kľúč je tu však aj symbolom kontroly a autority zo strany zamestnancov. A napokon tlmočenie ako kľúč, vďaka ktorému sa v týchto priestoroch ocitá aj rozprávačka a pomocou ktorého môže prepájať rôznorodé svety.

Taliansky režisér Nicola Belluci sa v dokumente Anny Gruskovej *Profesionálna cudzinka* vyjadruje o I. Brežnej ako o moste: „Irena pre mňa bola ako most. Most medzi kultúrami,“ hovorí o jej práci novinárky. Most môže spájať brehy

7 Komunitní tlmočníci tlmočia predovšetkým z jazykov s menšinovým statusom a ich klienti ako príslušníci menšín sú v majoritnej spoločnosti často neželaným elementom. M. L. Moazediová píše aj o možnosti prenosu tohto statusu na tlmočníka, ktorý je sám často príslušníkom menšiny (Moazedí 2008:77).

riek alebo údolí, ako most vnímame však takisto aktivitu ľudí alebo organizácií, ktoré spájajú, vysvetľujú, privádzajú k spolupráci a porozumeniu či komunikujú. Komunikácia, z latinského slova *communicare*, znamená informovať, oboznamovať, ale aj niekoho s niekým spájať. Daniela Müglová upresňuje pôvodný význam slova komunikácia a hovorí o nej ako o ceste alebo spojnici dvoch bodov (Müglová 2009: 11). Touto spojnicou bodov sa stáva I. Brežná nielen svojou publicistickou činnosťou a prácou pre Amnesty International, spájanie tematizuje aj v súvislosti so svojou hlavnou protagonistkou v románe *Nevďačná cudzinka*. Bezmenná rozprávačka sa po strastiplnom období adaptácie na novú krajinu prostredníctvom svojej tlmočnickej činnosti sama stáva spojnicou medzi brehmi a definuje sa ako prievozníčka.

„Šéfka tlmočnickej agentúry napomína medzinárodný šik jazykových nádenníkov: ‚Len sprostredkovávame, nezasahujeme.‘ Ona nevisí v kontinentálnej trhline, nepozná rachot pri zrážke kultúr. Pred každým tlmočením si vtíka do hlavy: Dávaj si na seba pozor, nechaj brehy brehmi, neponúkaj sa ako most, ktorý je stále k službám, inak po tebe podupú a zrútiš sa. Buď jazykovou kompou. Prevez pasažierov na druhý breh, odraz sa a vymaž si ich tváre z pamäti“ (Brežná 2016: 10-11).

Zaujímavá je ambivalentnosť postoja rozprávačky, ktorá si je vedomá pravidiel kódexu (komunitného) tlmočníka, snaží sa ich dodržiavať a pohybovať sa ako prievozníčka iba tam a späť. Myšlienka rýdzo jazykového prevozu sa jej zo začiatku nepáči, pri tlmočení chce uplatniť aj svoju osobnosť, identifikuje sa so svojimi klientmi a napriek pravidlám sa niektorým z nich rozhodne pomôcť.

Komunitní tlmočníci spoluvytvárajú svojou prítomnosťou a aktívnou angažovanosťou spoločenský priestor a výsledný efekt tlmočeného textu. Ako priami účastníci komunikačného trojuholníka – teda tlmočník, žiadateľ o azyl a inštitúcia – sú často citovo angažovaní, vzťahujú sa na „druhého“ alebo na „druhých“, ovplyvňujú znenie textu a pri ich tlmočení idú ruka v ruke posun významu, prípadne jeho zmena alebo obmena (Busch 2013: 159; 2017). Na rozdiel od konferenčného tlmočenia má komunitné tlmočenie dialogickú povahu, charakterizujú ho nerovnomerné mocenské vzťahy medzi zástupcami inštitúcií na jednej strane a inojazýčnými účastníkmi na strane druhej. Pokiaľ však nedochádza k zmene obsahu výpovede, môžeme takýto posun považovať za plne akceptovateľný, ba dokonca potrebný. Ani H. Tužinská nevníma neutralitu v prípade situačného významového posunu za všeobecne žiaducu vlastnosť tlmočníka (Tužinská 2020: 28-29). „Máte metastázy na pľúcach a na chrbtici. [...] Užívajte si každý týždeň, každý mesiac [...]. Tlmočím predstierane nevinným hlasom a dodám: ‚Užívajte si každý rok‘“ (Brežná 2016: 68). Rozprávačka tu síce zmenila výpoveď a pretlmočila časový údaj nesprávne, nie je to však nič, čo by ohrozilo alebo deformovalo výpoveď potrebnú na udelenie azylu alebo ohrozilo existenčnú situáciu klientky. Na druhej strane je takýto posun potrebný až žiadaný v prípadoch reverzného tlmočenia nejasných či rozvláčných formulácií žiadateľa do jazyka inštitúcie. Parafrázujúc rozprávačku ide o recykláciu slovného odpadu, o očistec, ktorý spáli všetko nepotrebné. „Tlmočím s chuťou, sumarizujem pacientkine rozvláčne vety, stávam sa zvestovateľkou jasnosti“ (Brežná 2016: 100).

434 Jazykový repertoár a jazykové ideológie

I. Brežná nikdy nezabudla na svoju skúsenosť z emigrácie a tento traumatizujúci zážitok preniesla aj do svojej tvorby. Emigrovala nielen v zmysle fyzického priestoru, emigrovať musela aj do nového jazyka a neznámej kultúry. Podľa Josefa Kroutvora je celá moderná literatúra poznamenaná komplexom exilu. Na tragickom životnom osude českého básnika Ivana Blatného ilustruje existenciálnu skúsenosť exilu, ktorého dôsledkom je ťažká trauma na pokraji schizofrénie. Medzi samovraždou a exilom podľa neho nie je veľký rozdiel. Človek sa náhle ocitá v priestore, do ktorého nepatrí, v spoločnosti, z ktorého je vylúčený. Cíti sa obnažený, osamelý, na druhej strane sa však konfrontuje s témami, ktoré dovtedy nezamestnávali jeho myseľ naplno. Je vnímavejší k otázkam identity, citlivo vníma nové podnety (Kroutvor 2000: 41-53). „Emigrácia je rozpínavá, elastická, priepustná. Taký má byť aj jej jazyk“ (Brežná 2016: 128). Povedané s I. Brežnou, žiť v cudzích kultúrach vyžaduje pohyblivosť. Tá môže byť definovaná rovnako vonkajším, ako aj vnútorným priestorom či priestorom jazyka. Znalosť reči pritom neznamená len zručnosť vedieť sa dohovoriť, ale aj schopnosť sprostredkovať sociálne významy, poznať kódy, registre, dialekty, rutiny. Pre lepšie uchopenie fragmentov, z ktorých pozostáva znalosť jazyka a kultúry, si pomôžem konceptom jazykového repertoáru, ktorý v šesťdesiatych rokoch 20. storočia zaviedol do sociolingvistiky John J. Gumperz a obsahuje „všetky akceptované spôsoby formulovania správ a poskytuje zbrane pre každodennú komunikáciu. Hovoriaci si z tohto arzenálu vyberajú podľa toho, aké významy chcú vyjadriť“ (Gumperz 1964: 138; preklad A. S.). Jazykový repertoár je produktom biografických momentov a spoločensko-politických faktorov s ich zodpovedajúcimi jazykovými ideológiami. Ide teda o jazykovú kompetenciu jednotlivca alebo spoločenskej skupiny pozostávajúcu z množiny jazykových prostriedkov, štýlov, výrazových prostriedkov, ktoré sú k dispozícii v rozličných komunikačných situáciách a používajú sa podľa potreby adekvátne sa vyjadriť, prípadne identifikovať svoje jazykové postoje s tou-ktorou sociálnou vrstvou či skupinou. Voľba jazyka alebo jazykového variantu a spôsob vyjadrenia podliehajú všeobecne uznávaným sociálnym konvenciám a gramatickým pravidlám.

Do výskumu jazykového repertoáru sa často zaraďujú aj autobiografické literárne texty tematizujúce ponorenie sa do nového jazyka, zmenu jazyka alebo stratu jazyka. Ako často citované texty uvádza rakúska jazykovedkyňa Brigitta Buschová *Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend* (1979) od Elias Canettiho (Busch 2017: 15) a *Lost in Translation: A Life in a New Language* (1989) od Evy Hoffmanovej (Busch 2013: 14). Dodatočná rekonštrukcia týchto textov môže prispieť k diskurzu o jazykovom prežívaní a jazykových ideológiách v jazykovom repertoári a môže napomôcť vytvoriť si predstavu o emocionálnej jazykovej skúsenosti v konkrétnych politicko-historických kontextoch. V prípade rozprávačky bol už prvý kontakt s jazykom traumatizujúci. Po prekročení hraníc ju vypočúval kapitán, o ktorom tvrdí, že jej zmrzačil meno. „Napísal meno na formulár a vzal mu všetky krídelká a striešky [...] Preškrtol aj moju okrúhlu ženskú koncovku, dal mi priezvisko môjho otca a brata. Zachvela som sa od chladu“ (Brežná 2016: 8). Radoslav Passia považuje tematizovanie prežívania postáv prostredníctvom „postrehov o symbolických, pragmatických a proxemických aspektoch jazyka a komunikácie“ (Passia 2015: 83) za typickú črtu autorkinho prístupu k téme. Meno ako dôležitá súčasť vlastnej identity je dôležitou súčasťou

sebaobrazu a jeho zmrzačenie vníma rozprávačka ako narušenie vlastnej identity a pretrhnutie kultúrnych väzieb so svojou krajinou. Meno okrem toho vyjadruje aj rodinné väzby a jeho deformácia vedie k pocitom odcudzenia a neistoty. Kontakt s novým jazykom je zároveň aj konfrontáciou s kultúrne cudzím – v tomto prípade ide o stret s novým jazykom, prostredím a úzom spojeným s podobou ženských a mužských priezvisk bez prechyľovania v iných jazykoch. Reakcie tela ako zmĺknutie, zachvenie sa, onemenie sú prirodzeným dôsledkom tohto stretu. B. Buschová ich pod pojmom jazykové prežívanie považuje za súčasť jazykového repertoáru (Busch 2013: 18).

Jazykové prežívanie nie je nikdy neutrálne a jeho súčasťou je telesno-emocionálny rozmer v zmysle fenomenológie Mauricea Merleau-Pontyho, kde základom subjektu je telesné bytie, ktoré situuje a lokalizuje subjekt vo svete. M. Merleau-Ponty pritom rozlišuje medzi telom fyzickým (*corps physique*) ako pozorovateľným a merateľným objektom a telom telesným (*corps vivant*) ako subjektom cítenia, zažívania, interagovania a agitovania. V jazyku sa zrkadlí biografia jednotlivca na emocionálnej aj telesnej úrovni v podobe vnútorného prežívania a reakcií tela ako gestikulácia či mimika. Samotné „extralingvistické znaky majú často vyššiu kultúrne podmienenú hodnotu, než samotná hovorená výpoveď“ (Opalková 2010: nestránkované). „A už ma strhol známy prúd. Divo gestikulujem, nedbám na to, že reč rúk prezrádza v tejto krajine neprispôbitosť a nekontrolovanosť. Advokát sa pokúša vytrhnúť ma z toho víru na svoju plť – telo mu zdrevenie, hovorí v sekaných vetách, radí jeden právnický termín k druhému ako priklincované latky“ (Brežná 2016: 30). Reakcia rozprávačky na kontakt s krajanom a materinským jazykom v podobe živej gestikulácie je jedným z príkladov telesného prežívania, ktorý pramení z jej vrúcneho vzťahu k danému jazyku a ktorého súčasťou je gestikulácia. Je to akýsi podvedomý akt, ktorým sa identifikovala s iným subjektom na základe totožného jazyka a kolektívnej pamäti, pričom otázka (ne)príslušnosti k istej komunite, skupine, prípadne sociálnej vrstve je jedným z aspektov skúmania jazykového prežívania. Naopak, telo a reč advokáta zareagovali v úradných priestoroch disciplinovanej spoločnosti vyznávajúcej pravidlá zmeravením ako reakciou na niečo nové, cudzie a zvláštne, ba dokonca neakceptovateľné.

Jazykové rozdiely majú vždy kultúrnu hodnotu a vyjadrujú postoje hovoriacich, reprezentujú kultúrno-spoločenské a politicko-historické pozadie jednotlivcov, skupín alebo celej spoločnosti, či ovplyvňujú sociálne a mocenské konštelácie. Podľa B. Buschovej tieto mechanizmy neovplyvňujú na jednotlivcov len zvonka, ale dochádza k internalizácii a dobrovoľnému osvojeniu konkrétnych predstáv o tvorení a usporiadaní sveta a o tom, ako sa tvoria kategórie myslenia a cítenia (Busch 2017: 21-22). Ich pôsobením si človek následne vytvára kategórie a konštruuje príslušnosti ku konkrétnym spoločenským, národným, etnickým či jazykovým skupinám.

Postavy tlmočníkov môžu v literatúre zohrávať dôležitú úlohu pri reprezentácii jazykových ideológií, čiže akýchsi predstáv o jazyku, jeho funkcii a dôležitosti v spoločnosti. Literatúra ich stvára ako prostriedok na štúdium kultúrnych rozdielov a konfliktov či mocenských vzťahov. Susan Galová charakterizuje jazykové ideológie ako „kultúrne špecifické predstavy, ktoré účastníci a pozorovatelia prinášajú do jazyka, ich predstavy o tom, na čo je jazyk dobrý, čo

436 hovoria jazykové rozdiely o hovoriacich, prečo vôbec existujú jazykové rozdiely“ (Gal 2002: 197; preklad A. S.). Jedným z aspektov kultúrne špecifických predstáv o jazyku sú jazykové varianty, ktoré predstavujú spôsob, akým jednotlivci používajú jazyk, a sú ovplyvnené faktormi ako napríklad kultúrne či sociálne prostredie, v ktorom sa človek pohybuje, geografický región, vzdelanie, pohlavie, vek, povolanie či (ne)existujúce interkultúrne vzťahy. Tieto predstavy o jazykových variantoch môžu mať dosah na to, ako ľudia vnímajú a hodnotia rôzne formy používania jazyka. Niektoré kultúry môžu napríklad oceňovať používanie formálneho jazyka v profesionálnom kontexte, zatiaľ čo iné môžu uprednostňovať neformálny jazykový variant, ktorý zdôrazňuje sociálne väzby, prípadne osobné vzťahy. „Keď sudca predčítava z hrubého spisu, prekladá zo spisovného jazyka do lokálneho dialektu. Chce tým povedať: My starousadlíci sme tu medzi sebou, my určujeme pravidlá“ (Brežná 2016: 124). Monolingválna inštitúcia súdov sa v tomto úryvku stáva multilingválnou použitím nespisovného jazykového variantu a ilustruje jazykové postoje sudcu, ktorý je reprezentantom vzdelanej vrstvy spoločnosti. Tento postoj švajčiarskej spoločnosti k jazykovému variantu Schwytzerdeutsch je jednou z línií románu. Reprezentuje to, ako sa spoločnosť môže navzájom identifikovať a dištancovať sa od cudzincov hovoriacich spisovnou nemčinou. Vplyvom jazykových ideológií dochádza k hierarchizácii jazykov na princípe binárnosti, napríklad vzdialený a blízky, známy a cudzí, relevantný a menej relevantný, a hovoriaci pomocou nich spájajú svoje sociokultúrne skúsenosti s jazykom a so spôsobmi prežívania. Jazykové ideológie môžu poukazovať na dôležitosť rešpektovať kultúru a identitu človeka cez jeho jazyk.

Pri tlmočení vo verejnej správe je však okrem znalosti samotného jazyka podstatné aj ovládanie právneho kontextu, orientácia v témach migrácie, schopnosť zručne narábať s kultúrnymi rozdielmi, a teda znalosť spoločensko-kultúrneho a historicko-politického prostredia migranta alebo inojazyčného obyvateľa. Tlmočník tak nesie veľkú zodpovednosť za správne pretlmočenie celého kontextu, nie iba významu povedaného. „Piatok predsa nie je piatok, piatok môže byť pondelok alebo streda,‘ ponúknem svoje interkultúrne poznatky. V pacientovej kultúre možno o čase vyjednávať. Psychiater si ma však nedôverčivo premeria. Ničím pevné pojmy: [...] Chvíľu trvá, kým psychiater uverí, že piatok nie je piatok“ (Brežná 2017: 48). Tento úryvok ilustruje zjavný nesúlad vo vnímaní času rôznymi kultúrami. Bez vhodného (a potrebného) zásahu tlmočníka môže dôjsť k nedorozumeniu s fatálnymi následkami, keď môže byť žiadateľ o azyl vyhodnotený ako nedôveryhodná, nespoľahlivá či neprispôsobivá osoba.

Ďalším príkladom jazykových ideológií je presvedčenie, že migranti by sa mali rýchlo naučiť jazyk hostiteľskej krajiny, aby sa mohli integrovať. Toto presvedčenie môže viesť k nátlaku na migrantov, aby sa vzdali svojho materinského jazyka, aby sa prispôbili, a tiež k diskriminácii, ak sa jazyk nenaučia dostatočne rýchlo. Na druhej strane treba podotknúť, že bez jazyka a schopnosti dorozumieť sa v spoločnosti nie je integrácia možná a môže viesť k radikalizácii pramenej z frustrujúceho pocitu menejcennosti a zbytočnosti. „Nič som sa nevyučil, bola

vojna. A tunajší jazyk mi nejde do hlavy“⁸ (Brežná 2016: 18), konštatuje postava vojnového utečenca. Ten sa cíti potrestaný životom, je ovplyvnený prežitými hrôzami, vágnou neistou situáciou v novej krajine, rodinnou situáciou, ale aj absenciou návykov vzdelávať sa. Okrem toho môže byť pre niektorých migrantov ťažké prispôbiť sa novej kultúre či jazyku a pod vplyvom integračného tlaku dochádza u nich k pocitom strácania vlastnej identity. Postoj tejto postavy môže indikovať aj akúsi skrytú predstavu definujúcu jazyky ako jednoduché a ťažké, či presvedčenie, že v staršom veku už nie je možné naučiť sa nový jazyk.

Otázka, akým jazykom rozprávame, patrí v interkultúrnom kontexte medzi štandardné otázky, pomocou ktorých si vytvárame predstavu o svojom náprotivku. Aj podľa B. Buschovej pomáha vedomosť o materinskom jazyku alebo o jazyku, ktorý náš partner ovláda najlepšie, vytvoriť si predstavu o jeho etnickej príslušnosti, geografickom priestore, z ktorého pochádza, zaradiť ho do určitej spoločenskej skupiny a podobne (Busch 2013: 28). Táto otázka má svoje opodstatnenie aj v prípade ponuky tlmočnických služieb. Ilustruje to aj nasledujúca ukážka, v ktorej hlavná protagonistka poznamenáva: „Mám rada ten okamih, keď predo mnou už stojí človek a jazyk sa z neho vylúpane. Často ho uhádnem už pár sekúnd predtým. Na tvare úst vidím, aké hláskové kombinácie ich formovali“ (Brežná 2016: 11).

Román *Nevďačná cudzinka* vnímam ako hybridné, fragmentárne gesto na pomedzí fikcie a dokumentu, ktoré spája život spisovateľky a jej rozprávačky. Vychádzajú z tejto premisy som presvedčená, že ako I. Brežná, tak aj jej hlavná protagonistka pristupujú k otázke jazyka so zvedavosťou a záujmom, a ako ukazuje úryvok, s rešpektom ku všetkým jazykom. Uvedomujú si a vedome si cenia jazykovú rôznorodosť a jej význam pre život jednotlivca i celej spoločnosti. Takýto postoj indikuje jazykovú ideológiu pluralizmu (Lanstyák 2017: 28). Ako príklad ju uvádza aj Jozef Tancer v biografii viacjazyčnej židovsko-argentínskej spisovateľky slovenského pôvodu Eriky Blumgrundovej (Tancer 2017: 103-116).⁹ E. Blumgrundová a I. Brežnú spája uprednostňovanie jazykovej a kultúrnej diverzity pred homogenitou, ale ich východiskový jazykový bod bol značne odlišný. Kým E. Blumgrundová vyrastala súčasne s tromi materinskými jazykmi, u I. Brežnej to bola iba slovenčina. Jej stará mama bola sliezska Nemka. Pre hrozbu represí zo strany štátu však zatajovala svoj pôvod a neopovažovala sa hovoriť po nemecky. Svojej vnučke iba vštepovala, že nemčina je svetový jazyk. I. Brežná to vníma tak, akoby ju celým bytím pripravovala na to, že raz sa nemčina otvorí, že nemčina je prirodzená. Takéto vysvetlenie pomáha pochopiť jazykové prednastavenie autorky pochádzajúce z jej sociálneho prostredia, v ktorom vyrastala, jej záujem o cudzie jazyky na strednej škole, neskoršie štúdium slavistiky v Bazileji, ale aj entuziazmus pri štúdiu ďalších jazykov. Po emigrácii do Švajčiarska sa naučila nemčinu, ktorá už na Slovensku zaujímala v jej jazykovom repertoári afektívne dôležité miesto. Ako sama tvrdí, od začiatku vedela, že nechce iba prežiť, ale aj

8 Sonja Pöllabauerová rozširuje priestory komunitného tlmočenia aj o súkromné priestory účastníkov procesu. Aj tento príbeh sa odohráva v byte žiadateľa o azyl (Pöllabauer 1998: 11). Svojou atmosférou ovplyvnenou vnútorným usporiadaním či prítomnosťou onemenej depresívnej ženy a autistického dieťaťa vzbudzuje pocity úzkosti a vyobcovania zo spoločnosti a správa sa heterotopne k svojmu okoliu.

9 J. Tancer sa vo svojom príspevku *Sprachbiografie und inszenierte Autorschaft: Das Fallbeispiel Erika Blumgrund* zameriava na jazykovú biografii spisovateľky ovládajúcu viacero jazykov, v ktorých aj literárne tvorila (Tancer 2017).

438 dôstojne žiť, a na to potrebuje ovládať jazyk novej krajiny dokonale. Rovnako sa vyjadruje aj jej rozprávačka: „Nová reč bola najväčším dobrodružstvom exilu, na jej skúmanie som nešetrila námahou. Išlo mi o viac, než len prežiť čoby jazyková bytosť – chcela som svoju jazykovú dôstojnosť. Hovoriac spisovným jazykom som denne oznamovala: ‚Dialekty patria vám. Naučím sa im rozumieť, ale hovoriť nimi nebudem‘“ (Brežná 2016: 127). Vzťah ku švajčiarskym dialektom prirovnáva rozprávačka k tragickému rečovému manželstvu. Ich hodnotením prezentuje postoj, ktorý indikuje nadhodnocovanie spisovného jazyka a podceňovanie dialektových kódov. Nakoľko sa však vzájomná empatia pri rozhovore prejavuje aj istou adaptáciou na komunikačného partnera a rozprávačka túto adaptáciu odmieta, sama tým stavia bariéry, ktoré v opačnom garde odmieta.

Zaujímavé je aj vnímanie dialektov domácimi, ktorí sú často presvedčení o tom, že len táto jazyková varieta ako kultúrny a jazykový zdroj dokáže autenticky vyjadriť ich lokálnu identitu, čo dezignuje jazykový vernakularizmus (Lanstyák 2017: 31). Výber jazykového variantu v komunikácii alebo na vyjadrenie pocitov je vždy individuálnym a veľmi osobným rozhodnutím závisiacim od mnohých faktorov. „Radikalitu vyznania ‚Milujem ťa‘ nemali ich dialekty v oblube. Ten najvyšší zo všetkých citov: ‚I ha di gärn – mám ťa rád či rada‘ používali aj pre müsli“ (Brežná 2017: 35). Emocionálne konotácie vyjadrenia tak hlbokého citu, ako je láska, frázou „milujem ťa“ u rozprávačky nekorešponduje s dialektovým vyjadrením „mám ťa rád“ a pôsobí na ňu deficitne ako jazykový kód, ktorý nemá dostatočne silný emocionálny výrazový prostriedok na vyznanie lásky. Faktom však je, že rovnaké výrazy môžu mať v jednotlivých kultúrach odlišné kódy a švajčiarska spoločnosť patrí k tým, ktoré prejavujú city zdržanlivejšie. V komunikácii sú dôležité rovnako obsah aj forma výpovede. Nielen čo hovoríme, ale aj ako to hovoríme.

Texty I. Brežnej sa vyznačujú vecnosťou a obraznosťou. Ako sa sama vyjadrila v roku 1996 pre časopis *Emanzipation*, predovšetkým na margo svojej publicistickej práce: „Pochádzam z napučanej kultúry. Balansujem medzi požiadavkou na objektivitu, funkčnosť a poéziu“ (Bosshardt 1996; preklad A. S.). Opakovane dostávala z redakcie odpoveď s výčitkou, že v jej texte sa nachádza priveľa obrazov. Ale práve tak ako dobre formulované otázky, aj obrazy I. Brežnej podnecujú fantáziu, nabádajú rozmýšľať o jazyku a pozeráť sa naň nielen ako na dorozumievací prostriedok, ale ako na organizmy živej prírody. Takúto cestu ukazuje aj rozprávačka, ktorá tlmočí z troch jazykov: „Jazyky sú bytosti. Žijú medzi nami, flákajú sa alebo zvrátajú, hrmocú, zadrhávajú sa, švitoria. Jazyky živíme a šatíme, takže sú nasýtené alebo obnosené, podvyživené či elegantné“ (Brežná 2016: 11). V jej ponímaní majú jazyky podobné prejavy ako živé organizmy, je potrebné starať sa o ne, zušľachťovať ich, čo indikuje takzvaný jazykový organicizmus skombinovaný s jazykovým pluralizmom (Lanstyák 2017: 27-28), teda s vedomým oceňovaním jazykovej rôznorodosti a jej významu pre jednotlivca a pre spoločnosť. Jana Cviková, dvorná prekladateľka I. Brežnej, upozorňuje, že jazyky nie sú pre autorku „len nástrojom, ale aj predmetom písania a rovnaký dôraz na jazykové stváranie kladie v literatúre i publicistike“ (S Irenou Brežnou o jazykoch... 2022).

Berlínsky vydavateľ románu *Nevďačná cudzinka* zdôrazňuje v románe jazykovú príťažlivosť človeka, ktorý si jazyk osvojil neskôr, veľmi presne, ale

používa ho veľmi svojsky, a nemecky hovoriace čitateľstvo oceňuje neologizmy a nové obrazy, ktorými obohatila ich materčinu. Tieto kvality, literárny jazyk a štýl, ocenila v roku 2012 Literárnou cenou aj Švajčiarska konfederácia. Na Slovensku sa román *Nevďačná cudzinka* v roku 2015 dostal do finálovej desiatky Anasoft litera a v roku 2016 zaň udelil Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika v spolupráci s porotou Ceny Dominika Tatarku a Nadáciou Milana Šimečku I. Brežnej Cenu Dominika Tatarku. Ide pritom o jediné dielo s týmto prestížnym slovenským literárnym ocenením, ktoré vyšlo v pôvodne inom ako slovenskom jazyku. Toto ocenenie zároveň vnímam ako gesto otvárania sa slovenskej spoločnosti multikulturalizmu a schopnosť akceptovať niečo cudzie ako súčasť slovenskej kultúry.

Román je akýmsi voľným pokračovaním knižnej publikácie *Na slepačích krídlach*, za ktorý získala I. Brežná v roku 2007 Cenu Obce spisovateľov Slovenska. Ako píše J. Cviková, ide o dielo, v ktorom sa „(auto)biograficky motivovaná individuálna historicita zameraná na (re)konštruovanie konkrétneho životného príbehu snúbi s kolektívnou historicitou, ktorá je konglomerátom udalostí živých konkrétnym časopriestorovým ukotvením“ (Cviková 2014: 91).¹⁰

Záver

Román *Nevďačná cudzinka* I. Brežnej je literárnym textom, ku ktorému možno pristupovať cez problematiku vplyvu heterotopii (definovaných M. Foucaultom) a hraničných priestorov na jazykové a telesné prežívanie účastníkov aktu komunitného tlmočenia. Je to dielo, ktoré ukazuje na komplexnú úlohu jazyka pri formovaní našich sociálnych svetov a ktoré odkazuje na nevyhnutnosť pochopenia fungovania jazyka pre efektívnu interkultúrnú komunikáciu. Podnety na takúto jeho interpretáciu ponúkajú koncept jazykovej biografie, sociolingvistický koncept jazykového repertoáru J. J. Gumperza a koncept fenomenológie tela M. Merleau-Pontyho. Rozborom jazykových ideológií u aktantov aktívneho tlmočenia som sa pokúsila priblížiť reakcie jazyka na určité priestorové kontexty a analyzovať, aké jazykové ideológie podmieňujú správanie účastníkov týchto konaní a ako jazyk v literárnom texte vyjadruje alebo odráža myšlienky, hodnoty či presvedčenia spojené s konkrétnym jazykom alebo jazykovým variantom.

10 Oba romány boli aj divadelne adaptované: dramatisáciu románu *Na slepačích krídlach* prinieslo Bratislavské bábkové divadlo (2016) a v spolupráci združenia per.ART, činohry Slovenského národného divadla a Aspektu vznikla inscenácia románu *Nevďačná cudzinka* (2020).

BREŽNÁ, Irena, 2016. *Nevdačná cudzinka*. Z nemeckého originálu v spolupráci s autorkou preložila Jana Cviková. Bratislava: Aspekt. ISBN 978-80-8151-045-8.

Literatúra

- ACHARYA, Swati, 2019. Ihr müsst mit uns rechnen, mit unserer Andersartigkeit. Transintegrative Entgegenfahrten im Werk Irena Brežnás. *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik*. Bielefeld: Transcript Verlag. Jahrgang 10, Heft 2, pp. 81-88. ISBN 978-3-8394-4460-3.
- AUGÉ, Marc, 2017. *Lob des Fahrrads*. München: C. H. Beck. ISBN 978-3-406-69028-0.
- BORSO, Vittoria – GÖRLING, Reinhold, Hrsg., 2004. *Kulturelle Topografien*. Stuttgart, Weimar: Metzler. ISBN 3476453162.
- BOSSHARDT, Claudia, 1996. Ich bin ein ehrgeiziges Adoptivkind der deutschen Sprache. *Emanzipation*, vol. 22, pp. 8-11.
- BUSCH, Brigitta, 2013. *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas. ISBN 978-3-8252-3774-5.
- BUSCH, Brigitta, 2017. *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas. ISBN 978-3-8252-4789-8.
- CVIKOVÁ, Jana, 2014. Kontexty a subtexty románu Ireny Brežnej Na slepačích krídlach o ére budovania socializmu v slovenskom malomeste. *World Literature Studies*, roč. 6, č. 2, s. 91-103. ISSN 1337-9275.
- DEMBECK, Till – PARR, Rolf, 2020. *Literatur und Mehrsprachigkeit. Ein Handbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempo Verlag GmbH. ISBN 978-3-8233-6911-0.
- FOUCAULT, Michel, 1996. *Myslení vnějšku. O jiných prostorech*. Praha: Herrmann & synové.
- FOUCAULT, Michel, 2000. *Dozerat' a trestat'. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram. ISBN 80-7149-329-5.
- GAL, Susan, 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In KERESZTES, László – MATICSÁK, Sándor. *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Jyväskylä. o. V., pp. 197-204.
- GRBIC, Nadja – PÖLLABAUER, Sonja, ed., 2013. *Kommunaldolmetschen/Community Interpreting: Probleme – Perspektiven – Potenziale*. Berlin: Frank & Timme. ISBN 978-3-86596-194-5.
- GUMPERZ, John, 1964. Linguistic and Social Interaction in Two Communities. *American Anthropologist*, vol. 66, pp. 137-153.
- HALE, Sandra, 2007. *Community Interpreting. Research and Practice in Applied Linguistics*. New York: Palgrave Macmillan.
- JOHNSTON, Jonny, 2015. Critical of Swissness or Critically Swiss? Recent Autobiographical Fictions by Irena Brežná. *German Life and Letters*. John Wiley & Sons. Vol. 68, nr. 2, p. 171-189. ISSN 0016-8777.
- KOŠŤÁLOVÁ, Dagmar, 2017. Irena Brežnás interkulturelles "Gehenbleiben". In *Symbolae Cassovienses*. Košice: Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 53-62. ISSN 2453-7136.
- KROUTVOR, Josef, 2000. Totální exil Ivana Blatného. In *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí. Sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24. – 5. 11. 1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky*. Praha: Obec spisovatelů, s. 41-53.
- LANSTYÁK, István, 2017. Jazykové ideológie (všeobecné otázky a glosár). In LANSTYÁK, István – MÚCSKOVÁ, Gabriela – TANCER, Jozef. *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 251-308. ISBN 9788022343893.
- MOAZEDI, Maryam Laura, 2008. Von Samurai und Samaritern: Status, Image und Persönlichkeit unterschiedlicher Dolmetschtypen. In GRBIC, Nadja – PÖLLABAUER, Sonja, ed. *Kommunaldolmetschen/Community Interpreting: Probleme – Perspektiven – Potenziale*. Berlin: Frank & Timme, pp. 65-90. ISBN 978-3-86596-194-5.
- MOTYKOVÁ, Katarína, 2012. Die übersetzte Welt von Irena Brežná. In *Studia Germanica Gedanensia*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, nr. 27, pp. 176-183. ISSN 1230-6045.
- MÜGLOVÁ, Daniela, 2009. *Komunikácia, Tlmočenie, Preklad alebo prečo spadla babylonská veža?* Nitra: Enigma. ISBN 978-80-89132-82-9.
- OPALKOVÁ, Jarmila, 2010. Komunitné tlmočenie ako špecifický druh interkultúrnej komunikácie. *Jazyk a kultúra*, roč. 1, č. 2. ISSN 1338-1148.
- PASSIA, Radoslav, 2015. „Nevdačná cudzinka“ Irena Brežná. *Romboid*, roč. 50, č. 9-10, s. 82-84. ISSN 0231-6714.

- PÖLLABAUER, Sonja – KADRIC, Mira, ed., 2021. *Entwicklungslinien des Dolmetschens im soziokulturellen Kontext: Translationskultur(en) im DACH-Raum*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag. ISBN 978-3-8233-8352-9.
- PÖLLABAUER, Sonja, 2003. *Brücken bauen statt Barrieren. Sprach- und Kulturmittlung im sozialen, medizinischen und therapeutischen Bereich*. Graz: Institut für theoretische und angewandte Translationswissenschaft. ISBN 978-3-901540-07-3.
- PRUNČ, Erich, 2013. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme. ISBN 978-3-86596-422-9.
- RÖSCH, Heidi, 1993. Interkulturelle Erzählformen in der deutschen Migrationsliteratur. In JANOTA, Johannes, Hg. *Vielfalt der kulturellen Systeme und Stile. Kultureller Wandel und die Germanistik in der Bundesrepublik. Vorträge des Augsburger Germanistentags 1991*. Band 1. Tübingen: Niemeyer, pp. 167-177.
- ŠEDÍKOVÁ-ČUHOVÁ, Paulína, 2019. *Odkedy dokážem myslieť, prekladám. Postavy prekladateľov a prekladateľiek, tlmočníkov a tlmočnic v súčasnej po nemecky písanej literatúre*. Bratislava: ARThur. ISBN 978-80-8207-052-4.
- TANCER, Jozef, 2017. Sprachbiografie und inszenierte Autorschaft: Das Fallbeispiel Erika Blumgrund. *World Literature Studies*, roč. 4, č. 9, s. 103-116. ISSN 1337-9275.
- TUŽINSKÁ, Helena, 2020. *Medzi riadkami*. Bratislava: AK Amedia. ISBN 978-80-973537-4-2.

Elektronické zdroje

S Irenou Brežnou o jazykoch, ich ľudoch a o aktuálnych udalostiach. ASPEKTin – feministický webzin. ISSN 1225-8982. Dostupné online <http://aspekt.sk/node/3471>

Mgr. Adriana Schwarzbacher
Katedra jazykov
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: adriana.schwarzbacher@uniba.sk